

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА**

КАЛАЧ ДМИТРО МИХАЙЛОВИЧ

УДК 21.61.41

**МІЖКОНФЕСІЙНИЙ ДІАЛОГ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ:
ФІЛОСОФСЬКО-РЕЛІГІЄЗНАВЧИЙ АНАЛІЗ**

Спеціальність 09.00.11 – релігієзнавство

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата філософських наук

Київ – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі релігієзнавства філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор філософських наук, доцент
Кондратьєва Ірина Владиславівна,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка,
доцент кафедри релігієзнавства.

Офіційні опоненти: доктор філософських наук, професор
Чорноморець Юрій Павлович,
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова,
професор кафедри культурології;

кандидат філософських наук, доцент
Саух Юрій Петрович,
Національна академія державного управління при Президентові України,
доцент кафедри політичної аналітики і прогнозування.

Захист відбудеться 28 вересня 2017 року о 10 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 26.001.43 у Київському національному університеті імені Тараса Шевченка за адресою: 01033, м. Київ, вул. Володимирська, 60, ауд. 330.

З дисертацією можна ознайомитись у науковій бібліотеці імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка за адресою: 01601, м. Київ, вул. Володимирська, 58, зал №12.

Автореферат розіслано «25» серпня 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради,
кандидат філософських наук

І. М. Фенно

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми дослідження. Новітній етап державотворення України визначає особливе місце міжконфесійних відносин у сфері суспільного життя. Проблеми, які виникають у середовищі християнських церков актуалізуються глобальними процесами демократизації, як своєрідної ознаки сучасного культурного розвитку. У відносинах між християнськими церквами в Україні відбувається посилення напруженості, викликані розгортанням конфліктів, зумовлених не лише міжконфесійними протиріччями, а й обставинами політичного, економічного та соціального характеру. Загальна світова криза та соціально-економічний занепад, поглиблюють проблеми міжнаціональних відносин в Україні, враховуючи ментальність багатьох народів, сформованих під впливом різних віросповідань.

У зазначених умовах стає очевидним важливість встановлення цивілізованих стосунків між конфесіями і необхідність міжконфесійного діалогу для збереження суспільно-політичної стабільності.

Відкритим залишається також питання впливу авторитету християнських конфесій на формування духовно-морального клімату та взаємовпливу етнокультурної та геополітичної складової на становлення громадянського суспільства і їх взаємозв'язок із релігійними процесами.

У працях зарубіжних і вітчизняних дослідників висвітлюються різні шляхи впровадження діалогу у міжконфесійних відносинах. При цьому, сам діалог вченими осмислюється як необхідний засіб гармонізації міжконфесійних відносин, актуальність якого посилюється в умовах сучасних трансформаційних змін у всіх сферах людського життя. У свою чергу, проблеми міжконфесійного діалогу досліджували М. Бабій, В. Бондаренко, В. Бодак, Л. Виговський, П. Ганулич, С. Здіорук, А. Колодний, Г. Попов, Л. Филипович та ін.

Особливої уваги, в межах дисертаційного дослідження, заслуговує аналіз праць вітчизняних і зарубіжних науковців, де відображено проблеми міжконфесійних відносин в нашій державі та посткомуністичних країнах, а також дослідженням, де розглянуто питання налагодження міжконфесійного діалогу та державно-церковних стосунків. Ґрунтовні дослідження з окресленої тематики були виконані Л. Владиченко, В. Єленським, І. Кондратьєвою, Л. Конотоп, О. Предко, О. Саганом, П. Саухом, Є. Харьковщенком, З. Швед, П. Яроцьким.

Значний внесок у розкриття особливостей сучасних міжконфесійних відносин в Україні здійснили науковці А. Колодний, П. Яроцький, О. Кисельов, А. Кобетяк, В. Бутинський, чиї роботи було присвячено ключовим проблемам діалогу між християнськими церквами; еkleзіологічним основам канонічного права Православної Церкви та формам їх застосування при отриманні автокефалії; особливостям екуменічних позицій християнських церков у межах міжконфесійного діалогу; розкриттю ролі й місця толерантності в міжконфесійному

відношенні у сучасному українському суспільстві. Проблеми теорії діалогу в системі міжконфесійних відносин знайшли своє відображення у дослідженнях А. Арістової, В. Климова, С. Продивус, В. Шевченка, О. Шелудченко та ін.

Об'єктом особливої уваги вітчизняних філософів та релігієзнавців було й залишається українське православ'я з усіма проблемами та сучасними внутрішньо-конфесійними протиріччями. Науковці неодноразово розглядали можливість формування єдиної незалежної Помісної церкви в Україні. Очевидно, що об'єднання православ'я різних юрисдикцій в одну конфесію можливе лише на основі міжконфесійного діалогу. Цим процесам присвячені монографічні видання С. Здіюрука, О. Сагана, А. Колодного та інших. Трансформаційні процеси у православ'ї були об'єктом дослідження низки дисертаційних робіт, зокрема, Л. Прокопчука, Н. Іщук, Ю. Недзельської, А. Марчишака та ін.

Незважаючи на вагомий внесок зазначених науковців у дослідження даної проблематики, все ж таки системного філософсько-релігієзнавчого аналізу міжконфесійного діалогу у системі відносин християнських церков у сучасній Україні не було здійснено.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в межах комплексної наукової програми Київського національного університету імені Тараса Шевченка «Модернізація суспільного розвитку України в умовах світових процесів глобалізації», науково-дослідницької теми філософського факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка 16БФ041-01 «Модернізація філософської та політологічної освіти та науки України на основі міжнародних освітньо-наукових стандартів».

Мета дослідження полягає у здійсненні системного філософсько-релігієзнавчого аналізу міжконфесійного діалогу християнських церков на сучасному етапі розвитку України.

Досягнення поставленої мети передбачає розв'язання таких **дослідницьких завдань:**

- розкрити теоретико-методологічні засади філософсько-релігієзнавчого аналізу міжконфесійного діалогу;
- охарактеризувати сучасний етап розвитку екуменізму як богословської основи міжконфесійного діалогу;
- визначити роль культури толерантності та розвитку партнерської моделі державно-церковних відносин у становленні сучасного міжконфесійного діалогу;
- проаналізувати основні риси української теології діалогу;
- окреслити особливості розвитку проекту «українського екуменізму»
- показати вплив позитивного досвіду міжконфесійного і міжрелігійного діалогів на міжюрисдикційні відносини в православному середовищі України.

Об'єктом дослідження є міжконфесійна взаємодія християнських церков.

Предметом дослідження є особливості міжконфесійного діалогу християнських церков в умовах становлення партнерської моделі державно-конфесійних відносин в Україні.

Методи дослідження. Проблематика дисертаційного дослідження потребувала використання основних принципів і методів філософії та релігієзнавства. Зважаючи на специфічність та багатоаспектність проблематики предмету роботи, методи дослідження обумовлені використанням міждисциплінарних напрацювань як зарубіжних, так і вітчизняних філософів, релігієзнавців та богословів. Виходячи з поставленої мети й завдань, дисертантом використано герменевтичний, компаративний, історичний та структурно-функціональний методи дослідження.

Герменевтичний метод дав змогу визначити стан дослідження проблеми у науковій літературі та виявити зміст основних богословських підходів до аналізу міжконфесійних відносин. Компаративний метод дозволив порівняти ставлення християнських конфесій до еклезіологічної тематики, сотеріологічного вчення, стан церкви у історії християнства першого тисячоліття та екуменічного руху, що дозволило виділити найбільш прийнятні елементи сформованих моделей державно-церковних відносин для вітчизняного середовища.

Важливим для аналізу міжконфесійних і внутрішньоконфесійних відносин став принцип об'єктивності, який дозволив визначити передумови та головні причини релігійних конфліктів. Це дало можливість дослідити та зіставити наукові й богословські позиції до переосмислення даної проблеми і сформулювати шляхи їх вирішення. Для послідовного вирішення основних завдань дисертаційної роботи застосовано як загальнометодологічні так і базові релігієзнавчі положення наукового аналізу, зокрема, принципи: об'єктивності, позаконфесійності, конкретності, системності та цілісності.

Наукова новизна одержаних результатів дослідження полягає у здійсненні комплексного філософсько-релігієзнавчого аналізу ролі і значення міжконфесійного діалогу в процесі трансформації державно-церковних взаємин в Україні, що розкрито у таких теоретичних положеннях, які виносяться на захист:

Вперше:

– виявлено, що міжконфесійні відносини суттєво змінюються у добу постмодерну під впливом теорій комунікації, запропонованих у межах філософії діалогу;

– встановлено, що богословською основою для змін у міжконфесійних стосунках стала екуменічна теорія та практика кінця ХХ – початку ХХІ століття. Доведено, що велике значення для католицько-православних стосунків має значний прогрес у досягненні спільного розуміння соборності церкви та функціональної ролі примату апостольського престолу відносно

церкви як спільноти. Таке розуміння еклезіології, закріплене у документах Змішаної католицько-православної богословської комісії означає фактичну перемогу православного бачення церкви та відкриває нові можливості для київського християнства. Натомість, тенденції до становлення українського протестантського екуменізму пов'язані із засвоєнням ідей «лозанського руху», що дозволяє зберігати вірність основним принципам протестантизму, але розвивати екуменічне бачення місіонерства та інкультурації;

– доведено, що розповсюдження толерантності як активного захисту права іншого на особливу позицію, пов'язане із розвитком суспільної ментальності більше, ніж із ідейними змінами у церковному середовищі;

– обґрунтовано, що становлення партнерської моделі державно-церковних стосунків, особливо у галузі просвітницької, місіонерської, соціальної та благодійної роботи, задоволення прав віруючих в армії та сфері освіти, суттєво сприяє міжконфесійній співпраці та діалогу;

– встановлено, що українська «теологія діалогу» активно розвивається протестантськими, православними та греко-католицькими інтелектуалами як теоретичне виправдання місіонерського християнства доби постмодерну, відкритого до міжконфесійної та міжрелігійної співпраці, діалогу не лише з віруючими, але із суспільством як цілим, маючи на меті протистояння постмодерним релятивізму та нігілізму;

– доведено, що «український екуменізм» як інтелектуальний проект розвивається в основному греко-католицькими богословами, але останнім часом здобув прихильників серед православних теологів. Розвиток «українського екуменізму» в значній мірі пов'язаний із розповсюдженням греко-католицьких міфонаративів про Київську церкву та українське суспільство. Поступово відбувається формування нового бачення українського екуменізму, пов'язане із усвідомленням спільної відповідальності християн за майбутнє українського суспільства;

– розвиток міжконфесійного діалогу створює сприятливу атмосферу для подолання розколу в православному середовищі України, служить імпульсом для формування нових проектів поєднання або цивілізованого співіснування православних юрисдикцій.

Уточнено:

– українська теологія «діалогу» створена під впливом західної «філософії діалогу» та сприяє подоланню залишків замкнутості на власній традиції православних і протестантських богословів;

Набуло подальшого розвитку:

– критичне осмислення елементів утопізму в проектах «українського екуменізму», оскільки доведено, що не може існувати подвійного сопричастя із Римом та Константинополем, поки не відбулося об'єднання церков.

Теоретичне значення дисертації полягає в тому, що отримані результати дають можливість об'єктивно оцінити стан і перспективи міжконфесійного діалогу в сучасній Україні. Запропоновані в роботі

положення та висновки можуть бути використані у подальших теоретико-методологічних дослідженнях окресленої проблематики.

Практичне значення дисертаційного дослідження полягає в можливості використання отриманих результатів під час обговорення та формування моделей державно-церковних відносин з метою попередження конфліктів на міжконфесійному ґрунті. Матеріали філософсько-релігієзнавчого аналізу присвяченого проблемі підготовки і проведення діалогу християнських церков можуть бути використані під час навчання студентів, у просвітницькій роботі та в процесі підготовки спецкурсів із філософії, релігієзнавства, психології, соціології та історії релігій.

Особистий внесок здобувача. Дисертаційна робота є самостійною науковою розвідкою. Висновки та положення наукової новизни одержані автором особисто на основі результатів, отриманих у процесі дослідження.

Апробація результатів дисертаційного дослідження. Результати дослідження оприлюднені автором у доповідях на низці міжнародних конференцій, зокрема на: Міжнародній науковій конференції «Дні науки філософського факультету – 2012» (Київ, 2012), Міжнародній науковій конференції «Дні науки філософського факультету – 2014» (Київ, 2014), Міжнародній науково-практичній конференції «Право України: сучасний стан та перспективи розвитку» (Вінниця, 2015), Міжнародній науковій конференції «Дні науки філософського факультету – 2016» (Київ, 2016), Третій регіональній науково-практичній конференції «Право України: сучасний стан та перспективи розвитку» (Вінниця, 2016), Всеукраїнській науково-практичній конференції «25 років незалежності України: виклики та перспективи» (Вінниця, 2016), Міжнародній науковій конференції «Дні науки філософського факультету – 2017» (Київ, 2017).

Публікації за темою дисертації. Основний зміст дисертації висвітлено у 13 публікаціях, з яких: 4 наукових статті – у фахових виданнях, затверджених МОН України, одна наукова стаття у виданні, що входить до міжнародних наукометричних баз даних та 8 тез наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Структура роботи визначена логікою дослідження та зумовлена поставленою метою й основними завданнями. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів (восьми підрозділів), загальних висновків та списку використаних джерел і літератури (286 позицій). Обсяг основного тексту становить 171 сторінку.

ОСОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, визначено його мету, завдання, об'єкт та предмет, окреслено теоретико-методологічну основу, розкрито наукову новизну, а також теоретичне і практичне значення роботи, відображено її структуру і обсяг та подано відомості про апробацію і публікації.

У першому розділі «**Теоретико-методологічні основи дослідження міжконфесійного діалогу**» проаналізовано стан та напрямки філософсько-релігієзнавчого осмислення проблематики дисертаційної роботи й обґрунтовано її методологічний інструментарій.

У підрозділі 1.1. «**Міжконфесійний діалог як об'єкт філософсько-релігієзнавчого аналізу**» охарактеризовано основні підходи до вивчення проблеми міжконфесійного діалогу від античності до сучасності.

Зазначено, що останнім часом у вітчизняному філософсько-релігієзнавчому науковому дискурсі зростає кількість досліджень, присвячених міжконфесійній взаємодії та міжконфесійному діалогу з їхнім безпосереднім впливом на розвиток порозуміння у релігійному середовищі та на стабілізацію державно-церковних відносин. Серед таких напрацювань, слід назвати, насамперед, праці М. Бабія, І. Богачевської, Л. Виговського, І. Вітюк, В. Докаша, В. Єленського, С. Здіюрука, А. Кобетяка, А. Колодного, І. Кондратьєвої, Л. Конотоп, О. Сагана, П. Сауха, О. Соколовського, Л. Филипович, Є. Харьковценка, Ю. Чорноморця, З. Швед, Л. Шугаєвої, П. Яроцького. Однак комплексний розгляд проблеми міжконфесійного діалогу у системі відносин християнських церков у сучасній Україні залишається поза належною увагою і потребує подальших досліджень.

У підрозділі 1.2. «**Методологічні засади дисертаційного дослідження**» окреслено й обґрунтовано методологію філософсько-релігієзнавчого аналізу міжконфесійного діалогу та понятійно-категоріальний апарат дослідження.

Теоретико-методологічною основою дисертаційної роботи слугували базові принципи та методи філософії й академічного релігієзнавства. Однак специфіка об'єкта дослідження та значні трансформації конфесійної структури українського суспільства потребують уточнення методологічних підходів до предмета запропонованого дослідження. Зокрема, у процесі дослідження міжконфесійних і державно-церковних відносини періоду незалежності України використано комплекс загально- і конкретнонаукових методів.

Системний характер філософсько-релігієзнавчого аналізу емпіричної частини дисертації зумовив використання методу діалектичного аналізу. Герменевтичний метод застосовувався під час аналізу священних текстів і виокремлення необхідних посилань. Проблемно-хронологічний метод було використано для дослідження особливостей трансформації конфесійної структури українського суспільства. Метод компаративного аналізу було застосовано під час опрацювання даних соціологічних досліджень і

виокремлення позитивних елементів у європейських моделях державно-церковних відносин.

Засадничим для дослідження міжконфесійних і внутрішньоконфесійних відносин став принцип об'єктивності, який забезпечив багатоаспектне розкриття природи й поліфункціональності релігійних конфліктів, що дало змогу проаналізувати та порівняти наявні підходи до розуміння релігійних конфліктів і визначити шляхи їх урегулювання. Дисертантом також використано загальнонаукові принципи історизму, системності та методологічного плюралізму.

Конкретною методологічною основою для аналізу сучасного міжконфесійного теоретичного і практичного співробітництва стала філософія діалогу М. Бубера, Е. Левінаса, Ф. Ебнера, Ф. Розенцвейга, О. Розеншток-Хюсі. Розгляд у дисертаційному дослідженні міжконфесійної взаємодії як діалогу релігійних культур дозволив застосувати сучасну філософію діалогу М. Бахтіна, В. Біблера, М. Кагана.

Другий розділ **«Ідейне підгрунття української моделі міжконфесійного діалогу»** присвячено філософсько-релігієзнавчому осмисленню тенденцій в сучасному екуменізмі, теорії та практиці розвитку культури толерантності, розвитку державно-церковних відносин як запоруки порозуміння у релігійному середовищі.

У підрозділі 2.1. **«Екуменізм як богословська основа сучасного міжконфесійного діалогу»** здійснено аналіз еволюції екуменічної теорії та практики, встановлено сучасні тенденції у цьому аспекті міжконфесійного діалогу християнської спільноти у світовій перспективі. Започаткування екуменічного руху було ініціативою протестантської сторони, але з часом до нього долучилися православні та католики. Найбільше значення для України має прогрес у католицько-православному богословському діалозі стосовно співвідношення соборності та примату в церкві, що пов'язаний із «К'єтійським документом» (2016 рік). Зазначено, що християнські конфесії визнають роль екуменічного діалогу як необхідного інструменту попередження міжрелігійних та міжконфесійних суперечок, конфронтації, цивілізаційного способу розв'язання проблем, налагодження порозуміння. Відзначено, що міжконфесійні відносини, спрямовані на зближення, а можливо, і на загальну християнську єдність у майбутньому, що є основою екуменізму, адже важливою рисою християнства на межі ХХ–ХХІ ст. є консолідація його конфесій навколо проблем про спільну місіонерську, соціальну, медичну та просвітницьку діяльність, захист прав людини й душпастирську справу загалом.

У підрозділі 2.2. *«Толерантність як світоглядна основа міжконфесійного діалогу»* розглянуто аспекти процесу толерантизації релігійних відносин та особливості взаємозв'язків міжконфесійного діалогу й реалізації принципів толерантності у сфері державно-церковних взаємовідносин. Зазначено, що плюральність сучасного демократичного світу має ґрунтуватися на толерантності, яка сприятиме відкритому діалогу культур і релігійних організацій, мінімізації ризиків цивілізаційних протиріч і міжконфесійних конфліктів.

Відмічено, що практична реалізація діалогу можлива лише тоді, коли він ґрунтується на принципах толерантності, а отже, поваги до чужих думок, ідей, традицій, звичаїв, віросповідань. Проте необхідно розмежовувати зміст понять терпимість і толерантність оскільки толерантність у діалозі розкривається як етичний принцип, на відміну від терпимості. Для толерантності характерне визнання іншого як іншого, а не як «чужого», визнання його права на свободу, самовизначення. Толерантність передбачає, на відміну від терпимості, активний захист права іншого на релігійну свободу. Обґрунтовано, що діалог є засобом протидії нетерпимості й міжконфесійної конфронтації, адже уможливорює розуміння один одного носіями різних традицій і світогляду та обмін ідеями й цінностями, а отже є основною умовою здобуття порозуміння й налагодження спільної діяльності церков і віруючих та вагомим чинником консолідації громадянського суспільства та релігійних спільнот.

Констатовано, що міжконфесійний діалог християнських церков, побудований на терпимості та повазі, спроможний подолати перешкоди упередженості та стати в Україні тим чинником, котрий сприятиме оптимізації міжконфесійних відносин, становленню громадянського суспільства й забезпеченню миру та стабільності в державі.

З'ясовано, що в Україні побудова міжконфесійних відносин на засадах толерантності має відбуватися, по-перше, у режимі критичного сприйняття запозиченого зарубіжного досвіду, а не його механічного пересаджування на український ґрунт; по-друге, з урахуванням насамперед історичного досвіду, особливостей, традицій та культурного менталітету українського народу, недооцінка чи нехтування якими може більше дестабілізувати міжконфесійні відносини, аніж бути справді корисними для їх розвитку. Толерантність має бути прийнятною для всіх, тому що гарантує правопорядок і спокій, реалізовані в гармонійному співіснуванні репрезентантів різних етноконфесійних груп.

У підрозділі 2.3. *«Становлення партнерської моделі державно-церковних відносин як контекст розвитку міжконфесійного діалогу в Україні»* доводиться, що на сучасному етапі розвитку державно-церковних

відносин оптимальною є партнерська модель, котра ґрунтується на відокремленості та суверенітеті в питаннях, що належать до їх виняткової компетенції й діють в інтересах українського суспільства. Констатовано, що злагоджена взаємодія державних і церковних інституцій є найбільш прийнятним варіантом стосунків у сучасних умовах цивілізаційного розвитку. За часи незалежності в Україні відбулося становлення ліберальної моделі державно-церковних відносин, яка передбачає надання релігійним організаціям свободи віросповідання та діяльності за взірцем США. З кінця 1990-х на основі цього фундаменту розпочалося становлення елементів партнерської моделі відносин, яка набула свого повноцінного розвитку останнім часом. Становлення партнерських відносин держави та церков особливо важливе в умовах сьогодення, оскільки кооперація держави, суспільства, волонтерського руху і релігійних організацій сприяє вирішенню проблем, що виникли під час кризи на Сході України. Спільна соціальна діяльність, розвиток капеланства, подолання наслідків дискримінації духовної освіти сприяють розвитку міжконфесійного діалогу, особливо серед церков, що мають виразно патріотичну позицію.

Третій розділ **«Розвиток міжконфесійного діалогу в сучасній Україні»** присвячений дослідженню розвитку української моделі відносин між конфесіями та юрисдикціями доби пізнього модерну і постмодерну.

У підрозділі 3.1. **«Теологія діалогу в українському контексті»** досліджено праці православних, протестантських, греко-католицьких богословів. У їх творах сформовано цілісне вчення про церкву як комунікативну спільноту, покликану до діалогу з Богом як «іншим». Виявлено, що згідно із цією теологією ефективність комунікації вірних з Богом, а церкви із суспільством залежить від ступеня етичного ставлення до «іншого». В області етики сучасна українська теологія діалогу залежить від теорій Е. Левінаса, в області еклезиології – від учень М. Афанасьєва та Й. Звіуласа, в теорії богопізнання – від рефлексій А. Сурозького. В цілому українська теологія діалогу є екуменічною теорією комунікативної релігійної раціональності, спрямованою проти постмодерного нігілізму та релятивізму. Тим не менше, будучи постконфесійною за власним змістом, ця теологія діалогу, використовує постмодерні філософські концепти для виразу власних теорій.

У підрозділі 3.2. **«Особливості розвитку «українського екуменізму» як богословського та історіософського проекту»** проаналізовано еволюцію екуменічного бачення історичної долі київського християнства. Виявлено, що «український екуменізм» створено богословами греко-католицької церкви, але сьогодні цей проект розвивається також

представниками православної та протестантської думки. В екуменічній моделі А. Шептицького діалог для реалізації єдності Вселенської церкви має ґрунтуватися на трьох основних елементах: психологічному (поступ до взаєморозуміння та єдності); теоретичному (пошук істини та створення теологічних ідей) та містичному (молитвою та жертовністю очікування Божої допомоги у втіленні єдності). Патріарх Любомир (Гузар) ініціював зміну ідентичності УГКЦ із «католицької церкви східного обряду» на «православну церкву у єдності з Римом». У зв'язку із цим саму унію давньої Київської митрополії із Римом у 1596 році було переосмислено як екуменічний проект. При цьому сучасна Україна мислиться як «лабораторія екуменізму», що має покликання довести можливість сопричастя католиків та православних. Патріарх Святослав наголошує на відкритості УГКЦ для діалогу й мирного співіснування з УПЦ МП, як з канонічною церквою та з УПЦ КП, що позиціонує себе як україно-орієнтована юрисдикція. Підтримано думку про те, що саме діалогічна комунікація є першим кроком до подолання православного розколу в Україні, а вектор комунікації визначається її метою й задається ініціатором або координатором. На початку ХХІ століття відбувається відділення «українського екуменізму» від політичних та геополітичних проектів, подолання елементів утопізму та ідеологізації. Метою міжконфесійного діалогу стає примирення, спільне служіння суспільству, церковне сопричастя. На думку М. Мариновича головною метою «українського екуменізму» стало конституювання київського християнства як не менш важливого для світового контексту явища, ніж російське православ'я. Позитивними прикладами екуменічного діалогу стала діяльність Київської студійної групи та Українського християнського академічного товариства, які розробили конкретні проекти зближення УГКЦ, УПЦ, УПЦ КП та УАПЦ, а також порозуміння між Римом і Константинополем. Важливим досвідом міжконфесійного діалогу стала робота групи «Примирення», завданням якої є історичне порозуміння католиків і православних Польщі, України, Білорусі, Німеччини. Найефективнішим інструментом міжконфесійного та міжрелігійного діалогу стала Всеукраїнська Рада церков і релігійних організацій.

У підрозділі 3.3. *«Міжюрисдикційний діалог у православному середовищі»* доведено, що сучасна релігійна ситуація свідчить про практичну й теоретичну неможливість негайного формування єдиної помісної церкви. Виокремлено фактори, що заважають утворенню такої церкви: визначення вірянами власної церкви, як єдиної істинної; вкорінені стереотипи, які утворюють хибну думку про неможливість переходу послідовників однієї церкви до іншої; протидія Ватикану й Московського

патріархату; внутрішньоконфесійні суперечності православних церков різних юрисдикцій та їх ставлення до католицизму. Відтак, в сучасних умовах державотворення виникає парадоксальна ситуація, оскільки помісна церква потребує автокефалії української церкви, водночас автокефалія потребує існування помісної церкви, а ознаками міжконфесійного діалогу є його інертність. Трансформації християнства в Україні значною мірою стали частиною глобальних інтеграційних процесів. Це накладає певний відбиток на їх функціонування. Одним з векторів цього руху є згуртування гілок Православ'я України навколо ідеї автокефалії з поступовим зняттям ідеологічних розрізень і поступовим злиттям у помісну церкву. Створення єдиної помісної церкви – важливе завдання, а проголошення й визнання її автокефалії з боку вселенського православ'я – його логічне завершення. Вивчення зарубіжного досвіду подолання розділень та набуття автокефалії дозволяє виділити сукупність можливих конкретних проектів дій. Активна підтримка зазначеного процесу з боку світської влади стане запорукою успіху та виключить можливості деструктивних іноземних впливів.

ВИСНОВКИ

Філософсько-релігієзнавчий аналіз проблеми міжконфесійного діалогу християнських церков у сучасній Україні, без якого неможливо сформувати варіанти моделей державно-церковних відносин на сучасному етапі розвитку України, дав підстави зробити такі висновки:

1. Аналіз методологічних засад дослідження проблеми міжконфесійного діалогу християнських церков у сучасній Україні в працях закордонних та вітчизняних філософів, огляд основних підходів і напрацювань, пов'язаних з міжконфесійними і державно-церковними відносинами, засвідчив, що існує потреба в цілісному осмисленні його філософсько-релігійних особливостей на основі міждисциплінарного підходу. Урахування богословського матеріалу, котрий має важливе значення для прояснення позицій християнських церков, використання герменевтичного та компаративного підходів, а також історичного та структурно-функціонального методів сприяло висвітленню основних аспектів проблем міжконфесійного діалогу. Завдяки залученню вищеназваного інструментарію уможливилось комплексне філософсько-релігієзнавче осягнення особливостей проведення міжконфесійного діалогу християнських церков.

2. Важливі складові цієї проблематики не знайшли відповідного висвітлення у науковому дискурсі, зокрема, проблема ролі та місця міжконфесійного діалогу у релігійних трансформаціях незалежної України. Для змістовного відображення особливостей проведення міжконфесійного діалогу християнських церков в умовах становлення державно-конфесійних відносин потребувало уточнення понятійно-категоріального апарату, який відображає сутність явища предмета нашого дослідження й використаний у дисертаційній роботі, зокрема «діалог», «міжконфесійний діалог», «міжконфесійні» та «єкуменічні» відносини, що дало змогу розкрити суть такої важливої та актуальної проблеми, як міжконфесійний діалог.

Міжконфесійний діалог – поняття багатогранне, що потребує постійного зовнішнього підтексту. Сучасне релігієзнавство послуговується розлогим поясненням міжконфесійного діалогу, до якого включають представників різних конфесій християнства. Отже, міжконфесійний діалог можна трактувати як певний формат зустрічей для пошуку взаєморозуміння між представниками християнських конфесій, який ґрунтується на повазі та довірі один до одного, метою якого є глибоке пізнання важливої істини та прагнення зробити відношення між людьми такими, що відповідають її гідності.

Міжконфесійний діалог покликаний вирішувати дискусійні питання між різними християнськими церквами. До такого діалогу наблизилося сьогодні й українське православно-церковне середовище, у його межах функціонує три православні конфесії. Усім сторонам діалогу варто дослухатись до побажань і пропозицій один одного, відкинувши усі суперечливі моменти, бо схилення окремої конфесії до примусового об'єднання не є злиттям. Тому адекватний міжконфесійний діалог може початись лише в умовах, коли в усіх християнських конфесіях буде відповідний конструктив на засадах взаємоповаги та толерантності.

3. Демократичний розвиток України актуалізує питання захисту свободи совісті і віросповідання в контексті міжконфесійних відносин. Україна, будучи поліконфесійною державою, зазнає трансформації релігійних процесів, які набувають нових форм та стають залежними від політичної, економічної та соціальної ситуації. Цей процес спричинив міжрелігійні, міжконфесійні та етноконфесійні протиріччя, які постійно зростають, а більшість і досі не вирішена.

Діалог, як важлива умова розбудови громадянського суспільства стає регулятором оптимізації міжконфесійних відносин, прогнозування і попередження релігійних конфліктів. Консенсус неможливий без усвідомлення проблеми релігійної нетерпимості та забезпечення на рівні

держави принципу свободи совісті й рівноправності. Нетерпимість і протистояння повинні дати місце дієвому діалогу, який можна будувати лише на засадах толерантності та поваги. Тому питання правового врегулювання релігійних взаємовідносин є досить актуальним, оскільки релігійні процеси відіграють значну роль у формуванні соціальних інститутів, впливають на відносини між державами на міжнародній арені, віддзеркалюють рівень дотримання прав і свобод людини і громадянина.

4. Програма нормалізації й оптимізації міжконфесійних та державно-церковних відносин у контексті становлення громадянського суспільства в Україні повинна бути сформована за участю суб'єктів цих відносин, ратифікована ними і має набути практичного здійснення за сприяння держави й активної участі релігійних організацій. Визначальним її принципом для досягнення міжконфесійного миру та злагоди повинен виступати діалог.

Серед пріоритетних завдань держави має бути зміцнення державно-церковної співпраці, особливо у галузі просвітницької, місіонерської, соціальної та благодійної роботи. Важливий аспект гармонізації державно-церковних відносин охоплює сферу соціального служіння, до якої активно долучаються релігійні організації, реалізуючи різні проекти. При цьому необхідно суворо дотримуватися принципів українського законодавства, котрі гарантують рівні права та умови для всіх конфесій, представлених на українському просторі. Чіткі правові приписи й процедури дають змогу створити надійні механізми захисту прав віруючих, законних інтересів релігійних організацій, уникнути конфліктних ситуацій на релігійному тлі.

5. Толерантність як універсальна моральна категорія у міжконфесійних та державно-церковних відносинах виступає незамінним механізмом для уникнення чи розв'язання конфлікту, запорукою миру й гармонійного співжиття людей. Однак у сучасних умовах України реалізація принципів толерантизації міжконфесійних відносин супроводжується низкою проблем: неготовністю релігійних спільнот та суспільства в цілому до практичної реалізації загальнолюдських цінностей (прав людини, релігійного плюралізму, свободи совісті, релігійної свободи, інформаційної відкритості, релігійної толерантності, рівності, діяльності у правовому полі тощо); впливом зовнішніх чинників, які нівелюють або блокують результативність заходів, спрямованих на унормування толерантних відносин, утвердження між конфесіями рівності, взаємоповаги, визнання за опонентами права на релігійні погляди і позицію тощо; патерналістським консерватизмом традиційних церков, що неприховано висловлюють своє негативне ставлення до нетрадиційних релігійних організацій.

Забезпечення повноцінного правового і соціального статусу церкви, створення для неї сприятливих умов діяльності ставить першочерговим завданням необхідність ініціації змін у чинне законодавство щодо релігії та церкви, які повинні враховувати сучасну ситуацію. Принципово важливо, щоб держава не допускала преференцій на місцевому рівні, дотримуючись принципу рівності всіх церков, чітко окреслила свої зобов'язання, визначила коло тих повноважень, які входять до сфери її компетенції, що зробить її політику відкритою і прозорою для суспільного загалу.

6. Екуменічні відносини в Україні, спрямовані на діалог та зближення християн, потребують формування оптимальних моделей розв'язання проблеми об'єднання українських православних церков, як завершального етапу руху за автокефалію українського православ'я. Одним з векторів даного руху є згуртування гілок Православ'я в Україні навколо ідеї автокефалії із поступовим нівелюванням ідеологічних розрізень і поступовим злиттям у помісну церкву. Утворення єдиної помісної церкви є важливим завданням, а проголошення й визнання її автокефалії стане логічним завершенням цієї справи. Активна підтримка даного процесу з боку світської влади стане запорукою успіху і виключить можливість деструктивних іноземних впливів. Важлива роль відводиться органам влади, які повинні своїми важелями сприяти об'єднувачому процесу і гарантувати його недоторканість.

Оптимальною моделлю міжконфесійних та державно-церковних відносин в Україні, коли держава й церква виступають рівноправними суб'єктами відносин, кожен із яких має власну сферу впливу і діяльності є партнерськими. Необхідність встановлення партнерських міжконфесійних й державно-церковних відносин в Україні зумовить деполітизацію релігійної сфери та встановить законодавчу і практичну рівність українських конфесій перед владою.

Констатовано, що відносини між християнськими конфесіями в сучасній Україні безпосередньо залежать від міжцерковних тенденцій у межах світового досвіду. Визначено окремі кроки щодо мінімізації загострення міжконфесійних конфліктів. Перший – послідовне та систематичне виховання толерантного ставлення один до одного, релігійної свободи, адекватного реагування на нові релігійні явища та процеси, які є продуктами інших культур. Другий полягає у вирішенні проблем майнового характеру та дискусійних питань навколо культових споруд, що породжують міжконфесійну напругу й заважають розпочати конструктивний діалог. Третій пропонує пошук правових шляхів розв'язання суперечностей, що стимулює християнські конфесії до відкритого діалогу.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у наукових фахових виданнях затверджених МОН України:

1. Калач Д.М. Особливості міжконфесійного діалогу в контексті християнської еклезиології / Д.М. Калач // Філософія і політологія в контексті сучасної культури : зб. наук. праць. – Дніпропетровськ : Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара, – 2016. – Вип. 4. – С. 49-57.

2. Калач Д. М. Діалог як умова гармонізації міжконфесійних та державно-церковних відносин / Д. М. Калач // Софія. Гуманітарно-релігієзнавчий вісник. – № 3(7) – К : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2016. – С. 11–15.

3. Калач Д. М. Міжконфесійний діалог: проблема семантики / Д. М. Калач // Гуманітарні студії : збірник наукових праць. – Вип. 27. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2016. – С. 23–31. (входить до наукометричних баз даних РІНЦ)

4. Калач Д. М. Толерантність як умова міжконфесійного діалогу / Д. М. Калач // Гуманітарні студії : збірник наукових праць. – Вип. 28. – К. : Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка, 2016. – С. 3–11. (входить до наукометричних баз даних РІНЦ)

Статті в іноземних виданнях:

5. Калач Д. Особенности формирования и развития межконфессиональных отношений в мировой практике / Д. Калач // Modern Science – Moderní věda. Научный журнал. № 4. – г. Прага, Чешская Республика, 2016. – С. 60–70.

Тези наукових доповідей:

6. Калач Д. М. Свобода совісті в демократичному суспільстві / Д. М. Калач // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2012», 18-19 квіт. 2012 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол. : А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2012. – Ч. 4. – С. 125.

7. Калач Д. М. Сучасні принципи реалізації міжконфесійної толерантності / Д. М. Калач // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2014», 15-16 квіт. 2014 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол. : А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. – Ч. 7. – С. 143–145.

8. Калач Д. М. Міжконфесійний діалог як принцип єдності суспільства / Д. М. Калач // Міжнародна наукова конференція «Дні науки

філософського факультету – 2014», 15-16 квіт. 2014 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол. : А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2014. – Ч. 7. – С. 60–62.

9. Калач Д. М. Філософсько-правові аспекти міжконфесійних відносин в Україні / Д. М. Калач // Міжнародна наукова конференція «Право України: сучасний стан та перспективи розвитку», 30 трав. 2015 р. : Збірник матеріалів Регіональної науково-практичної конференції / Редколегія : Калетнік Г. М., Курило В. І., Мазур В. А., Мельничук О. Ф., Омельчук В. А. та інші. – Вінниця : ВНАУ, 2015. – С. 81–87.

10. Калач Д. М. Сучасні педагогічні підходи до виховання у студентів культури міжконфесійних відносин / Д. М. Калач // Всеукраїнська науково-практична інтернет-конференція «Професійна підготовка фахівця в контексті потреб сучасного ринку праці», 17 лют. 2016 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол. : О. М. Джеджула та інші. – Вінниця : ВНАУ, 2016. – С. 578–583.

11. Калач Д. М. Міжконфесійний діалог : проблема семантики / Д. М. Калач // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2016», 20-21 квіт. 2016 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол. : А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : «Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2016. Ч. 7. – С. 28–30.

12. Калач Д. М. Діалог як умова гармонізації міжконфесійних та державно-церковних відносин в Україні / Д. М. Калач // Всеукраїнська науково-практична конференція «25 років незалежності України : виклики та перспективи», 24-25 лист. 2016 р. : Збірник матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції / Редколегія: Калетнік Г. М., Мазур В. А., Яремчук О. С., Мельничук О. Ф. та інші. – Вінниця : ВНАУ, 2016. – С. 28–35.

13. Калач Д. М. Міжконфесійний діалог в контексті об'єднання українських церков / Д. М. Калач // Міжнародна наукова конференція «Дні науки філософського факультету – 2017», 25-26 квіт. 2017 р. : [матеріали доповідей та виступів] / редкол. : А. Є. Конверський [та ін.]. – К. : «Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2016. Ч. 6. – С. 31–33.

АНОТАЦІЯ

Калач Д. М. Міжконфесійний діалог у сучасній Україні: філософсько-релігієзнавчий аналіз. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.11 – релігієзнавство. – Київський національний університет імені Тараса Шевченка Міністерства освіти і науки України. Київ, 2017.

Дисертація присвячена комплексному філософсько-релігієзнавчому аналізу міжконфесійного діалогу між представниками християнських церков. Зазначено, що в умовах розбудови громадянського суспільства діалог стає регулятором оптимізації міжконфесійних відносин.

Констатовано, що міжконфесійний діалог як засіб запобігання конфліктів не гарантує розв'язання суперечностей у релігійному середовищі, однак сприяє мінімізації напруги між суб'єктами конфесійних відносин.

Дисертантом запропоновано можливі способи побудови діалогу у сфері державно-церковних відносин в українському суспільстві, які сприятимуть їх стабілізації, а саме: рівність, гарантування права на власне трактування істини, світоглядних й ціннісних орієнтирів без абсолютизації їх істинності.

Аргументовано, що формування сприятливого середовища для врегулювання відносин і пошук компромісу між представниками християнських конфесій та базові основи віротерпимості повинні ґрунтуватися на використанні принципів толерантності й конструктивного мирного діалогу. Можливим напрямом розв'язання релігійних протиріч визначено об'єднання християнських конфесій навколо ідеї автокефалії з поступовим нівелюванням ідеологічних розрізень і злиттям у помісну церкву, а оптимальною формою міжконфесійних та державно-церковних відносин – партнерські, як такі, що забезпечать деполітизацію релігійної сфери.

Ключові слова: конфесія, православ'я, католицизм, протестантизм, міжконфесійний діалог, державно-церковні відносини, релігійний конфлікт, примирення, порозуміння.

АННОТАЦИЯ

Калач Д. М. Межконфессиональный диалог в современной Украине: философско-религиоведческий анализ. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата философских наук по специальности 09.00.11 – религиоведение. – Киевский национальный университет имени Тараса Шевченко Министерства образования и науки Украины. Киев, 2017.

Диссертация посвящена комплексному философско-религиоведческому анализу межконфессионального диалога между представителями христианских церквей. Межконфессиональный диалог определен как predetermined формат встреч для поиска взаимопонимания между представителями христианских конфессий, основанный на уважении и доверии друг к другу, целью которого является познание важной истины и стремление сделать отношения между людьми соответствующими их достоинствам.

Отмечено, что в условиях развития гражданского общества диалог становится регулятором оптимизации межконфессиональных отношений, прогнозирования и предупреждения религиозных конфликтов; указано, что без осознания проблемы религиозной нетерпимости и обеспечения принципа свободы совести и равноправия консенсус на уровне государства не возможен.

Констатировано, что межконфессиональный диалог как средство предотвращения конфликтов не гарантирует разрешения противоречий в религиозной среде, однако создает условия для развития процесса примирения, способствует минимизации напряжения между субъектами конфессиональных отношений, поэтому нетерпимость, противостояние и конфликты должны быть заменены действенным диалогом.

Диссертантом предложены возможные способы построения диалога в сфере государственно-церковных отношений в украинском обществе, способствующие их стабилизации, а именно: равенство, самостоятельность его участников; обеспечение права на собственную трактовку истины, своей позиции, мировоззренческих и ценностных ориентиров без абсолютизации их истинности. Обеспечение полноценного правового и социального статуса церкви, создание для нее благоприятных условий деятельности ставит первоочередной задачей необходимость инициации изменений в действующее законодательство относительно религии и церкви, которые должны учитывать современную ситуацию.

Аргументировано, что формирование благоприятной среды для урегулирования отношений, поиск компромисса между представителями христианских конфессий и базовые основы веротерпимости должны основываться на использовании принципов толерантности и конструктивного мирного диалога. Возможным направлением решения религиозных противоречий определено объединение христианских

конфессий вокруг идеи автокефалии с постепенным нивелированием идеологических различий и слиянием в поместную церковь, а оптимальной формой межконфессиональных и государственно-церковных отношений – партнерские, как такие, которые обеспечат деполитизацию религиозной сферы.

Отношения между христианскими конфессиями в современной Украине напрямую зависят от межцерковных тенденций в рамках мирового опыта. Определены отдельные шаги по минимизации обострения межконфессиональных конфликтов. Первый – последовательное и систематическое воспитание толерантного отношения друг к другу, религиозной свободы, адекватного реагирования на новые религиозные явления и процессы, которые являются продуктами других культур. Второй заключается в решении проблем имущественного характера и дискуссионных вопросов вокруг культовых сооружений, порождающих межконфессиональное напряжение и мешающих начать конструктивный диалог. Третий предлагает поиск правовых путей решения противоречий, стимулирует христианские конфессии к открытому диалогу.

Ключевые слова: конфессия, православие, католицизм, протестантизм, межконфессиональный диалог, государственно-церковные отношения, религиозный конфликт, примирение, понимание.

ANNOTATION

Kalach D. M. Interfaith Dialogue in Modern Ukraine: Philosophical and Religious Analysis. – Manuscript.

Thesis for a candidate degree in Philosophy, Speciality 09.00.11 – Religion Studies. – Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kyiv, 2017.

The thesis focuses on the study of complex philosophical and religious analysis of interfaith dialogue between representatives of Christian churches.

Interfaith dialogue is defined as a particular form of meetings for searching mutual understanding between representatives of Christian denominations that is based on each other's respect and trust and aimed at important truth cognition and striving for making people's relations corresponding to their dignity.

It is stated that in the development of civil society a dialogue becomes a regulator of interfaith relations, also a prediction and a prevention of religious conflicts. It is mentioned that consensus at the state level is impossible without realizing a religious intolerance problem and ensuring of principle of freedom of thought.

It is proved that the interfaith dialogue as a means of conflict prevention does not guarantee the resolution of contradictions in the religious environment, however, it establishes conditions for the development of reconciliation, contributes to minimizing the tension between subjects of interfaith relations. That is why religious intolerance, confrontation and conflicts should be substituted for an effective dialogue.

The author provides possible ways of making the dialogue in the sphere of state and clerical relations in Ukrainian society, that contribute to their stabilization, namely, equality, independence of its members; guaranteeing the right of their own interpretation of the truth of and the position, a worldview and moral values without absolutization of their truth.

The paper determines that the formation of favorable environment for regulating relations and a search for a compromise between representatives of Christian denominations and fundamentals of religious tolerance should be based on tolerance principles usage and a constructive peaceful dialogue.

Reunion of Christian denominations around an idea of autocephaly with gradual leveling ideological distinctions and merging into an entire church is a possible resolution of religious contradictions. Partner relationships that provide depoliticization of religious sphere are considered to be an optimized form of interfaith, state and clerical relations.

Key words: denomination, orthodoxy, catholicism, protestantism, interfaith dialogue, state and clerical relations, religious conflict, reconciliation, understanding.